

DOI: <https://doi.org/10.35387/edu-mono.0308.2026>

2.1. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІ У ФРН ТА РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА

Надія ПОСТРИГАЧ, <https://orcid.org/0000-0002-5433-2938>Ольга ГАЙДУК, <https://orcid.org/0000-0002-2290-6669>

ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF TRAINING OF DOCTORS OF PHILOSOPHY IN GERMANY AND THE REPUBLIC OF POLAND

Nadiya POSTRIGACH, <https://orcid.org/0000-0002-5433-2938>Olga HAJDUK, <https://orcid.org/0000-0002-2290-6669>

Abstract. *In the context of the formation of the European Higher Education Area, the problems of the quality of PhD training have acquired an international dimension and are the subject of close attention not only of national scientific and academic communities, but also of a much wider range of international entities interested in the quality of doctoral programs as a significant factor in innovative development in Germany and the Republic of Poland, which have entered the single European area of higher education and science and are marked by the introduction of new concepts and models in the training of doctors of philosophy. It has been found that the system of training doctors of philosophy in Germany is generally very multifaceted. Therefore, when considering the issues of access to education, the conditions of the educational environment and the professional development of future doctors of philosophy, one should not lose sight of the specifics of the disciplines and the various norms and practices associated with their training. In addition, the requirements for admission, the procedure for passing, the forms of examinations and assessment are regulated by formal norms established by federal states, higher education institutions or faculties and may differ depending on the scientific field. At the same time, the organizational and pedagogical principles of training Doctors of Philosophy in the field of education in the Republic of Poland on the basis of doctoral schools have undergone significant evolutionary changes since 2019 (arising from the experience of schools and the analysis of decisions taken by other institutions, as evidenced by the constantly changing content of the internal legal acts of doctoral schools), moving from the model of traditional postgraduate studies (which was part of postgraduate education) to a new system (structured doctoral schools – (3rd level of higher education – PhD), focused on high quality scientific research, meeting the needs of both the national and European research space, interdisciplinarity and international cooperation. It was found that PhD programs in these countries have a clearly structured and formalized nature due to the requirements for the third cycle of the Bologna system (after bachelor's*

and master's degrees). They combine intensive scientific work (PhD) with mandatory training modules, scholarship support and individual mentoring, classical academic traditions with modern trends in higher education, providing a multi-level system of admission, training, assessment and dissertation defense. In view of this, the constructive experience of the organizational and legal foundations of training doctors of philosophy in Germany and the Republic of Poland will serve as a valuable reference point for the modernization of the system of training doctors of philosophy in Ukraine in order to normalize the legislative and regulatory framework in accordance with European standards and requirements and accelerate its integration into the European Space of Higher Education and Science.

Упродовж останніх кількох десятиліть вища освіта в усьому світі, особливо в Європі, зазнала парадигматичної трансформації. Ці зміни часто класифікують за різними поняттями, такими як: зростання виробництва знань у «режимі 2» (Gibbons et al., 1994); «друга академічна революція» (Etzkowitz, 2002); розквіт «підприємницького університету» (Clark, 1998; Leslie and Slaughter, 1997); «зростання складності академічного підприємства» (Kwiek, 2012); результати адаптації світових систем вищої освіти до етапу загального доступу (Trow, 2010) тощо³⁰⁵.

В умовах формування Європейського простору вищої освіти проблеми якості підготовки PhD набули міжнародного виміру і є предметом пильної уваги не тільки національних наукових та академічних громад, але й значно більш широкого кола міжнародних суб'єктів, зацікавлених у якості докторських програм як вагомого чинника інноваційного розвитку Європейського регіону в цілому та кожної країни зокрема³⁰⁶. У контексті означеного вище, науковий та прикладний інтерес становлять досягнення у сфері вищої освіти у ФРН та Республіці Польща, які увійшли до єдиного європейського простору вищої освіти і науки та відзначаються запровадженням новітніх форм й моделей у підготовці докторів філософії.

Слід наголосити, що лише на початку XXI століття, в результаті інтеграційних процесів у рамках європейського освітнього простору, відбулося системне переосмислення ролі докторантів (дослідників). Зокрема, Болонський процес, Лісабонська стратегія та прийняття Європейської рамки кваліфікацій (the European Qualifications Framework) відіграли ключову роль у встановленні нових орієнтирів підготовки дослідників у контексті суспільства знань. Докторська підготовка демонструє динамічний розвиток у світовому масштабі, насамперед завдяки переходу до дослідницької та інноваційної моделі суспільного прогресу та зростаючому попиту на висококваліфікованих спеціалістів у всіх сферах професійної діяльності. Цей

³⁰⁵ Szadkowski, K. (2014). The Long Shadow of Doctoral Candidate Status. Case Study – Poland. *Social Work & Society*, 12 (2), 2. URL: <https://d-nb.info/1060185229/34>

³⁰⁶ Єременко, І. Сбруєва, А. (2017). Забезпечення якості підготовки докторів філософії в контексті розбудови Європейського простору вищої освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 10 (74), 88

вид підготовки набуває дедалі більшої стратегічної ваги, оскільки забезпечує генерування нових знань, формування інтелектуального потенціалу та лідерства у галузях, що визначають майбутнє економіки та культури кожної країни. Сьогодні докторська освіта є ключовим елементом розвитку людського капіталу, генерування нових знань та формування наукової еліти³⁰⁷.

Основними принципами Болонського процесу, які вплинули на підготовку докторів філософії (PhD) стали: а) зв'язок підготовки з науковими потребами суспільства; б) розвиток компетентностей дослідника (дослідницькі, комунікативні, організаційні); в) міжнародна мобільність і співпраця; г) визнання академічних результатів і наукових здобутків.

PhD програми у ЄС мають чітко структурований характер, що включає: а) наукове дослідження – основна діяльність, що передбачає створення оригінального наукового внеску; б) навчальні курси та семінари – додаткові заняття, що сприяють розвитку методологічних і практичних навичок; в) розвиток «м'яких навичок» – тренінги з академічного письма, публічних виступів, управління проектами; г) публікації та конференції – активна участь у науковому житті, публікація результатів досліджень. Цей комплекс формує всебічного науковця, здатного вести дослідження та ефективно комунікувати свої результати. Говорячи про тривалість та етапи підготовки PhD, дослідники звертають увагу на те, що зазвичай підготовка PhD триває від 3 до 4 років (іноді до 6 років залежно від дисципліни і країни).

Стосовно особливостей організаційної підтримки здобувачів PhD в університетах ЄС науковці зазначають, що більшість провідних університетів ЄС створили спеціалізовані докторські школи або докторські програми, які надають комплексну підтримку: методичний супровід; психологічну підтримку; навчання додатковим навичкам; можливості для міжнародних стажувань... створюючи сприятливе середовище для академічного зростання³⁰⁸.

Сьогодні у різних країнах світу апробовано різні моделі підготовки докторів філософії та атестації наукових кадрів, зокрема:

- *Великобританія* – за результатами виконаних дослідницьких проєктів присуджують ступінь доктора філософії (Doctor Philosophy – Ph.D) без зазначення галузі, в якій проводилися дослідження і захищалася дисертація;
- *Німеччина* – ступінь доктора філософії (Ph.D) присуджують після успішного захисту дисертації в університетах та ЗВО, що мають рівнозначний статус (музичні, художні та спеціалізовані ЗВО), в ок-

³⁰⁷ Shevchuk, O., Tsyhulskyi, S. (2025). Specific Aspects Of The Development And Professional Fulfillment Of Doctoral Schools' Scientific Potential In The Republic Of Poland. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*, 3 (42), 264

³⁰⁸ Плахотнік, О., Плахотнік, О. (2025). Порівняльний аналіз підготовки доктора філософії (PhD) в системах вищої освіти України та Європейського Союзу. *Педагогічна наука і освіта XXI століття: науково-методичний журнал*, № 5, 292–293

- ремих докторських колегіумах та Вищих школах прикладних наук (HAW). За результатами підготовки габілітації видається державний диплом доктора наук (Doctor – Habilitation);
- *Франція* – присудження доктора третього циклу (doctoral de troisieme cycle) належить до компетенції університетів, а також акредитованих дослідних центрів. Підготовка доктора галузі наук (diplome d'etudes approfondies) здійснюється під час навчання за програмами третього циклу – у докторантурах. Усі питання, пов'язані з підготовкою наукових кадрів регулюються централізовано державою в особі Міністерства вищої освіти і досліджень;
 - *Італія* – атестація наукових кадрів повністю зорієнтована на обслуговування університетів, а загалом – лише державного сектору зайнятості;
 - *Польща* – наукові ступені – доктор наук (doktor, PhD), доктор габілітований – з певної галузі та з мистецтва) присуджуються в «інституціях», які отримують на те дозвіл Центральної Комісії відповідно до кадрового наукового забезпечення³⁰⁹.

Принагідно зазначимо, що підготовка докторів філософії має довгу історію як в Україні, так і в європейському освітньому просторі. Ще в середньовічних університетах докторантура передбачала глибоке занурення у фундаментальні науки, а з часом вона еволюціонувала у сучасну форму, яка поєднує наукові дослідження з розвитком додаткових компетентностей. До кінця XX століття система підготовки PhD була різною в країнах Європи за форматом, тривалістю та вимогами до кандидатів. Це створювало проблеми для мобільності студентів і визнання дипломів. Започаткований у 1999 році Болонський процес став каталізатором реформ у європейській вищій освіті. Він поставив за мету створення єдиного європейського освітнього простору, де освітні ступені були б порівнювані, а якість навчання – високою та контрольованою. Докторська освіта увійшла у третій цикл Болонської системи (після бакалаврату та магістратури), що формалізувало структуру PhD програм та вимоги до них³¹⁰.

Зупинимось детальніше на витоках та еволюції докторського ступеня на європейських теренах і, зокрема, у ФРН та Республіці Польща.

Становлення докторського ступеня в Європі тісно пов'язане з багатовіковою історією місцевих академічних установ. Цей престижний науковий ступінь, як відомо, вперше постав у Болоньї, Італія, що співпало із закладен-

³⁰⁹ Інформаційно-аналітичний звіт Міністерства освіти і науки України про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії. (2021). Київ. С. 5. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/informacziyno-analitychnyj-zvit-mon-ukrayiny-pro-provedennyaeksperimentu-z-prysudzhennya-stupenya-doktora-filosofiyi/>

³¹⁰ Плахотнік, О., Плахотнік, О. (2025). Порівняльний аналіз підготовки доктора філософії (PhD) в системах вищої освіти України та Європейського Союзу. *Педагогічна наука і освіта XXI століття: науково-методичний журнал*, № 5, 292–293

ням основ першого європейського університету приблизно в 1200 році. Це стало можливим через згуртування спільнот учнів (лат. *scholares*) та їхніх досвідчених наставників (лат. *magister*)³¹¹. Після офіційного встановлення перших нормативних положень стосовно докторського ступеня, що були проголошені Папою Гонорієм III, найвище академічне звання доктора в галузі юриспруденції вперше було присвоєно саме у тому ж знаковому освітньому осередку, що сталося у 1219 році³¹². Згодом у Парижі було засновано університет, модель якого досі формує внутрішню структуру університетів. Він заклав основу для ієрархічної організації та структури університетських спільнот. Значними досягненнями є, зокрема, встановлення правил, закріплених у статутах, автономне призначення та оплата праці викладачів. Зокрема, запровадження права присуджувати докторські ступені як унікальну характеристику університетів та присудження академічних ступенів були значними нововведеннями, які глибоко вплинули на німецьку докторську систему. Однак перший докторський ступінь у німецькомовному університетському середовищі було присуджено лише майже півтора століття потому. У 1359 році теолог Празького університету, який був заснований десятьма роками раніше як перший німецькомовний університет, отримав докторський ступінь³¹³.

Слід зазначити, що на зорі академічної традиції можливість присудження докторського ступеня була доступна лише у кількох галузях знань. Цей факт пояснюється передусім тим, що освітня парадигма середньовічних університетів традиційно зосереджувалася на вузькій предметній спеціалізації. Згодом, із розширенням спектра навчальних дисциплін, відбулося формування класичних чотирьох факультетів: теології, медицини, права та вільних мистецтв (який з XVI століття трансформувався у філософський факультет). Важливо підкреслити, що, незважаючи на те, що ступінь доктора традиційно представляв найвищу академічну кваліфікацію на теологічних, медичних та юридичних факультетах, на філософському ж факультеті його здобуття стало доступним лише починаючи з XVI століття.

Академічні ступені в середньовічних університетах були структуровані по трьох-чотирьох ієрархічних рівнях, що диференціювалися залежно від галузі знань. Першим академічним ступенем, який могли отримати студенти, був бакалавр. Наступними рівнями були ліценціат та ступінь магістра. Вершиною цієї освітньої ієрархії виступав докторський ступінь. Докторський ступінь, етимологічно пов'язаний з латинськими термінами «*docere*» (вчити) або «*doctor*» (вчитель), в ті часи символізував офіційний дозвіл та професійну кваліфікацію для самостійного викладання дисциплін. Відпо-

³¹¹ Hofmann, F. (2016). *Promotionsfabriken. Der Dokortitel zwischen Wissenschaft, Prestige und Betrug*. Berlin: Ch. Links

³¹² Bosbach, E. (2011). *Promotion in den Geisteswissenschaften. Modelle der Doktorandenausbildung in Deutschland und den USA*. Wiesbaden: Springer VS

³¹³ Там само.

відно, на початкових етапах його існування, докторський ступінь по суті означав «право викладати» (лат. *licentia docendi*)³¹⁴. Невдовзі випускники докторських студій також отримали право, на власний розсуд, керувати іншими студентами як члени факультету (лат. *licentia promovendi* – право присуджувати докторські ступені). Гарантовано папським привілеєм, власники докторського звання мали право викладати в будь-якому іншому європейському університеті³¹⁵. Оскільки докторський ступінь також приносив переваги в судовій, митній та податковій системах, виник новий соціальний клас учених, який стояв навіть вище за пересічну знать. У ході Реформації та Просвітництва церква поступово втрачала свій вплив, а університети, які раніше були значною мірою автономними, тепер підлягали посиленому державному нагляду³¹⁶. Це мало значення для розвитку докторантури, оскільки територіальні правителі також претендували на право присуджувати докторські ступені, іноді навіть надаючи докторські ступені студентам, які не склали докторський іспит. Крім того, університети запровадили плату за іспити через втрату церковних субсидій, а це означало, що часто докторський ступінь отримували не найобдарованіші студенти, а насамперед ті, хто міг собі це дозволити³¹⁷. У відповідь на зростаючу комерціалізацію докторантури були запроваджені державні іспити, які ми спостерігаємо й донині, хоча й зі зменшенням значення, в деяких дисциплінах. Для практики певних дисциплін тепер замість докторського ступеня або на додаток до нього вимагався успішно складений державний іспит³¹⁸.

Внаслідок освітніх реформ Гумбольдта та створення Берлінського університету близько 1810 року, основне призначення університетів перестало обмежуватися винятково викладанням. У них з'явилась нова ключова спрямованість – сфера наукових досліджень³¹⁹. Нерозривний взаємозв'язок між дослідженнями та навчанням є визначальною ознакою сучасних університетів і досі. Це також мало значний вплив на кваліфікаційний профіль докторського ступеня. Зі зростанням ролі досліджень докторський ступінь, поряд із викладацькою кваліфікацією, здобув нову функцію – дослідницьку. Раніше науковий ступінь доктора засвідчував, що його носії спроможні до глибокого навчання та академічного зростання. Нині ж він став свідченням того, що докторанти також володіють здатністю до самостійної наукової роботи. Ця еволюція його ролі природно призвела до модифікації екзамена-

³¹⁴ Hofmann, F. (2016). *Promotionsfabriken. Der Dokortitel zwischen Wissenschaft, Prestige und Betrug*. Berlin: Ch. Links

³¹⁵ Bosbach, E. (2011). *Promotion in den Geisteswissenschaften. Modelle der Doktorandenausbildung in Deutschland und den USA*. Wiesbaden: Springer VS.

³¹⁶ Там само.

³¹⁷ Hofmann, F. (2016). *Promotionsfabriken. Der Dokortitel zwischen Wissenschaft, Prestige und Betrug*. Berlin: Ch. Links

³¹⁸ Bosbach, E. (2011). *Promotion in den Geisteswissenschaften. Modelle der Doktorandenausbildung in Deutschland und den USA*. Wiesbaden: Springer VS

³¹⁹ Там само.

ційних процедур. На початковому етапі здобуття докторського ступеня процес зводився виключно до усного іспиту (лат. *disputatio* – захист), де претенденти мали продемонструвати свою здатність до накопичення, систематизації та донесення знань студентам у вибраній сфері. Проте згодом до цього було запроваджено наукову дисертацію (лат. *dissertatio* – обговорення, дискусія), у якій здобувачі повинні були представити власні, оригінальні та новаторські результати своїх досліджень. Саме ця письмова праця й дотепер слугує фундаментальною основою докторського ступеня^{320, 321}. Під впливом динамічного науково-технічного прогресу у XIX столітті було запроваджено габілітацію. Вона стала обов'язковою умовою для отримання *venia legendi* (дозволу на викладання) та ключовою кваліфікацією для призначення на професорську посаду³²². Окрім ґрунтовної наукової праці, значно об'ємнішої за докторську дисертацію, та додаткового усного іспиту, претенденти на звання габілітованого доктора мали продемонструвати свої педагогічні здібності під час викладання курсу. Однак, поява габілітації водночас призвела до втрати нею функції викладацької кваліфікації для докторантів.

З еволюцією призначення докторського ступеня, його поширеність також відзначалася циклічними змінами протягом значного проміжку часу. В основному, від моменту започаткування докторських програм у Німеччині, простежується неухильне зростання кількості присуджених наукових ступенів. До XVIII століття університети в німецькомовних землях були доволі скромними за розміром навчальними закладами, здійснюючи набір лише кількох сотень слухачів на рік. З огляду на це, кількість докторських ступенів, які видавалися щорічно, також була невеликою в той період. Наприклад, у Лейпцизькому університеті щороку присуджувалося всього близько десяти докторських ступенів у сукупності на юридичному, медичному та теологічному напрямках, тоді як для природничих та інженерних дисциплін ця цифра сягала приблизно тридцяти на рік³²³. Тим не менш, докторський ступінь набув значної популярності під кінець XIX століття. Протягом 1865–1930 років кількість присуджених докторських дисертацій у Лейпцизькому університеті суттєво зросла, збільшившись у середньому зі 100 до майже 800 на рік. Цей ріст спостерігався, незважаючи на помітні спади, пов'язані з Франко-пруською війною та Першою світовою війною³²⁴. Це збільшен-

³²⁰ Bosbach, E. (2011). *Promotion in den Geisteswissenschaften. Modelle der Doktorandenausbildung in Deutschland und den USA*. Wiesbaden: Springer VS

³²¹ Hofmann, F. (2016). *Promotionsfabriken. Der Dokortitel zwischen Wissenschaft, Prestige und Betrug*. Berlin: Ch. Links

³²² Там само.

³²³ Blecher, J. (2008). Die Doktorbücher. Akademische Beurkundungen, Falschaussagen und historische Sozialstatistik in Massenquellen des 15.-20. Jahrhundert. *Archivalische Zeitschrift*, 90, 173–208

³²⁴ Blecher, J. (2006). *Vom Promotionsprivileg zum Promotionsrecht. Das Leipziger Promotionsrecht zwischen 1409 und 1945 als konstitutives und prägendes Element der akademischen Selbstverwaltung*. Dissertation. Halle

ня можна пов'язати з низкою змін, що відбулися в академічній політиці протягом зазначеного часу. Одним із ключових чинників зростання кількості докторських ступенів, ймовірно, стало надання жінкам доступу до докторських атестацій. Незважаючи на значні перешкоди, у 1754 році в Галлеському університеті перша жінка здобула ступінь доктора медицини. Надалі цей шлях пройшли й інші, поки в 1908 році жінкам офіційно не дозволили брати участь у медичних дослідженнях і, відповідно, в докторських програмах у Пруссії³²⁵. Крім того, на початку XX століття поширення повноважень щодо присудження докторських ступенів на технічні університети суттєво сприяло нарощуванню кількості докторських програм. Проте у 1930-х і 1940-х роках, із приходом націонал-соціалістів до влади, відбулися численні випадки позбавлення вчених ступенів. Ці дії стосувалися переважно випускників єврейського походження або були вмотивовані політичними міркуваннями³²⁶. У післявоєнний період, що охоплював 1950-ті та початок 1960-х років, кількість здобутих докторських ступенів спершу досягла небувало низького рівня, коли щорічно присуджувалося приблизно п'ять тисяч докторських ступенів. Під час так званого «економічного дива» привабливі та прибуткові посади у різних сферах, що не належали до академічного середовища, були доступні навіть без наявності докторського ступеня. Однак, починаючи з 1960-х років, із поширенням та розширенням вищої освіти, число успішно захищених докторських робіт знову демонструє тенденцію до зростання – спочатку це відбувалося у Західній Німеччині, потім у Східній Німеччині, а після 1992 року – вже в об'єднаній Німеччині³²⁷.

Підсумовуючи, слід зазначити, що німецький докторський ступінь пройшов крізь значні еволюційні зміни, істотно трансформувавши свою основну функціональну роль та цільове призначення від моменту свого зародження. На початку, його розглядали як кваліфікацію для викладачів, а незабаром додали і функцію підтвердження спроможності проводити наукові дослідження. Проте, з появою габілітації, він знову втратив ці первісні ролі, і під час освітніх реформ Гумбольдта перетворився на ознаку вміння самостійно займатися науковою роботою. Особи, відповідальні за розвиток вищої освіти, і сьогодні бачать у цьому його основне призначення (як зазначала Німецька рада з питань науки та гуманітарних наук у 2002 році)³²⁸. Так, зокрема, Конференція ректорів Німеччини підкреслює: «Докторський ступінь підтверджує вміння про-

³²⁵ Hofmann, F. (2016). *Promotionsfabriken. Der Dokortitel zwischen Wissenschaft, Prestige und Betrug*. Berlin: Ch. Links

³²⁶ Там само.

³²⁷ Там само.

³²⁸ de Vogel, S. (2020). Wege zur Promotion. In: *Individuelle und strukturierte Formen der Promotion. Higher Education Research and Science Studies*. Springer VS, Wiesbaden. https://doi.org/10.1007/978-3-658-29508-0_3

водити ґрунтовні наукові дослідження. Молоді науковці, що здобувають цю кваліфікацію, демонструють у своїх дисертаційних працях значні та оригінальні здобутки, тим самим суттєво долучаючись до розширення наукових знань та гарантуючи подальший розвиток і життєздатність наукової сфери»³²⁹.

Водночас Республіка Польща також має давні традиції в докторантурі, які сягають 15 століття, коли такі ступені присуджувалися в Ягеллонському університеті в Кракові. Наразі докторантура здійснюється як у державних, так і в приватних університетах, де навчається понад 33 000 студентів. Існує постійна академічна традиція, що походить власне з Німеччини, щодо двох наукових ступенів: доктора та «габілітації». Однак майбутнє цієї традиції є предметом дискусій у контексті тиску на європейську гармонізацію, зокрема Болонського процесу. Дійсно, Польща, як і багато інших країн Європи (у тому числі і ФРН) та за її межами, у найближчі роки можуть зіткнутися зі значними трансформаціями, оскільки буде вирішено питання щодо вдосконалення докторантури, її цілей та результатів³³⁰.

Зазначимо, що основи системи вищої освіти в Польщі були закладені в Законі від 13 липня 1920 року про заклади вищої освіти. Закон комплексно регулював існуючі та новостворені академічні установи. Цей єдиний закон, який набув чинності менш ніж через два роки після відновлення незалежності Польщі, слід вважати великим досягненням центральної адміністрації країни. Навіть з сьогодишньої точки зору його слід розглядати як надзвичайно ліберальний та сучасний порівняно з його новітніми аналогами; більше того, він структурував польську систему вищої освіти саме на *гумбольдтівській моделі*. Ця оригінальна система, за винятком незначних коригувань, функціонувала до реалізації великої реформи та нового закону про університетську освіту 1933 року. Без перебільшення, два вищезгадані фундаментальні закони про освіту можна вважати освітніми конституціями країни періоду Другої Республіки Польща. Вони урегулювали абсолютно фундаментальні питання, що стосуються організації та функціонування університетської освіти в Польщі³³¹.

На сучасному етапі Республіка Польща, як держава-член Європейського Союзу з динамічною освітньою та дослідницькою політикою, демонструє швидкий прогрес у розвитку власної системи підготовки докторів філософії

³²⁹ Hochschulrektorenkonferenz. (2012). *Zur Qualitätssicherung in Promotionsverfahren. Empfehlung des Präsidiums der HRK vom 23.04.2012*. URL: https://www.hrk.de/uploads/tx_sszconvention/Empfehlung_Qualitaetssicherung_Promotion_23042012.pdf

³³⁰ Juchacz, P. W., Kwiek, M. (2007). Doctoral Education in Poland. Published in: Stuart Powell and Howard Green (eds.), *The Doctorate Worldwide* (pp. 77–87)

³³¹ Pyter, M. (2021). Teacher Training College of the Jagiellonian University as an Example of Special-Purpose Training Institution within the Tertiary Education System of the Second Republic of Poland. *Studia Iuridica Lublinensia*, XXX (4), 474

(PhD), адаптованої до вимог Європейського простору вищої освіти та досліджень (the European Higher Education and Research Area)³³².

На сьогоднішній день процедура присудження докторських ступенів у ФРН регламентується розширеним комплексом законодавчих та нормативно-правових актів, які детально визначають її структуру та механізми реалізації. Зокрема, до основних законодавчих положень та нормативних документів, що мають відношення до присудження докторських ступенів, належать:

- німецький рамковий Закон про вищу освіту (Hochschulrahmengesetz – HRG)³³³ визначає загальні правила та основні положення, що стосуються підготовки PhD в університетах Німеччини. Він надає вищим навчальним закладам повноваження присуджувати докторські ступені, а також встановлює ключові вимоги до самого процесу їхнього здобуття;
- закони про вищу освіту на рівні земель (Landeshochschulgesetze – LHG)³³⁴. Через федеративний устрій ФРН кожна з її земель має власне законодавство у сфері вищої освіти. Ці нормативні акти містять детальні положення та критерії, які регламентують процедуру присвоєння докторських ступенів. Відповідно, в Німеччині не існує уніфікованого загальнонаціонального порядку здобуття наукового ступеня доктора філософії;
- положення, що регулюють здобуття наукового ступеня доктора філософії (Promotionsordnung), встановлюються індивідуально кожним закладом вищої освіти або його окремим структурним підрозділом (факультетом). Вони деталізують конкретні критерії та порядок проходження всього процесу навчання та атестації. Ці нормативи розробляються згідно з положеннями Закону про вищу освіту (HRG) та інших відповідних законодавчих актів про вищу освіту, що діють на регіональному рівні;
- правила дотримання наукової етики (Regelungen zur guten wissenschaftlichen Praxis). Німецьке наукове товариство (DFG) та інші наукові організації розробили правила та рекомендації щодо етичних стандартів наукової діяльності під час процедури підготовки дисертації. Ці вимоги покликані забезпечити збереження доброчесності та якості дисертації і наукової роботи³³⁵;

³³² Shevchuk, O, Tsyhulskiy, S. (2025). Specific Aspects of The Development And Professional Fulfillment of Doctoral Schools' Scientific Potential In The Republic of Poland. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*, 3 (42), 264

³³³ Hochschulrahmengesetz (HRG). (1976). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/hrg/HRG.pdf>

³³⁴ Hochschulgesetze des Bundes und der Länder. URL: <https://www.hochschulverband.de/hochschulgesetzsammlung>

³³⁵ Guidelines for Safeguarding Good Research Practice. Code of Conduct. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14281892>

- правила авторського права та цитування. У рамках процедури захисту докторської дисертації важливе значення мають також законодавчі норми щодо авторського права (Urheberrechtsgesetz – UrhG)³³⁶ та практики цитування. Належне цитування джерел та дотримання авторських прав є вирішальними факторами для наукової доброчесності та оцінки дисертації.

Шляхи до здобуття докторського ступеня у ФРН є настільки ж різноплановими, як і подальші професійні можливості, що відкриваються після його здобуття. Найпоширенішим шляхом традиційно є *індивідуальна докторська програма*. У цій формі докторської програми докторанти обирають своїх керівників-професорів, так званих «докторських матерів» та «докторських батьків», і здебільшого вільно обирають тему свого дисертаційного проекту. Робота над дисертацією виконується самостійно. Умови отримання індивідуальних докторських програм можуть значно відрізнятися залежно від контексту та інституції. Зазвичай вони пов'язані з роботою здобувача науковим співробітником в університеті, позауніверситетській науково-дослідній установі або технічному ЗВО. При цьому слід розрізняти посади на кафедрах, що фінансуються з державного бюджету, та посади в рамках науково-дослідницьких проектів, що фінансуються за рахунок зовнішніх джерел. Крім того, існують індивідуальні докторантури, що реалізуються в рамках стипендіальних програм. Утім, індивідуальна докторантура може також проходити без безпосереднього прив'язання до наукової установи. У разі цих так званих «вільних докторських програм» робота над дисертацією відбувається паралельно з професійною діяльністю у сфері досліджень та розробок поза академічною наукою або взагалі без зв'язку з науковими дослідженнями. Поряд із різними шляхами індивідуального захисту дисертації в останні роки все частіше з'являються *структуровані програми підготовки PhD*. Структуровані програми інституційно та тематично вбудовані в колективні дослідницькі програми з кількома аспірантами, в рамках яких індивідуальні дисертації розробляються як окремі проекти^{337,338}. Характерною рисою цієї форми захисту дисертації є формальне членство в «докторських колегіумах» (Graduiertenkollegs) або «докторських школах» (Graduate Schools)³³⁹ для ор-

³³⁶ Gesetz über Urheberrecht und verwandte Schutzrechte (Urheberrechtsgesetz). (1965). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/urhg/UrhG.pdf>

³³⁷ Kottmann, A. & Enders, J. (2010). Vorbild Graduiertenkolleg? Die DFG-Graduiertenkollegs der 1990er-Jahre im Vergleich mit anderen Promotionswegen. In M. Wintermantel (Hrsg.), *Promovieren heute. Zur Entwicklung der deutschen Doktorandenausbildung im europäischen Hochschulraum* (S. 52–67). Hamburg: Edition Körber-Stiftung

³³⁸ Wintermantel, M. (2010). Institutionelle Verantwortung für die Promotion. In M. Wintermantel (Hrsg.), *Promovieren heute. Zur Entwicklung der deutschen Doktorandenausbildung im europäischen Hochschulraum* (S. 13–22). Hamburg: Edition Körber-Stiftung

³³⁹ Hauss, K. & Kaulisch, M. (2012). Alte und neue Promotionswege im Vergleich. Die Betreuungssituation aus der Perspektive der Promovierenden in Deutschland. In N. Huber, A. Schelling & S. Hornbostel (Hrsg.), *Der Dokortitel zwischen Status und Qualifikation* (S. 173–186). Berlin: LIT

ганізації яких у багатьох аспектах за зразок було взято англосаксонську систему PhD.

Структурні зміни в підготовці докторантів розпочалися з поширенням докторських колегіумів DFG у 1990-х роках³⁴⁰. Після початку XXI століття етап підготовки PhD, що слідує за бакалаврським та магістерським навчанням як третій, пов'язаний з науковою діяльністю рівень, було включено до реформ вищої освіти в рамках «Болонського процесу»³⁴¹, і в рамках цього «Болонський процес» енергійно просував розширення структурованих докторських програм. Політичною метою цього було узгодження умов проходження аспірантури в державах-членах ЄС, щоб підвищити привабливість наукової освіти та Європи як наукового центру, сприяти міжнародній мобільності молодих науковців і таким чином залишатися конкурентоспроможними на міжнародному рівні³⁴². Водночас на національному рівні вже тривалий час точилися критичні дебати щодо надто тривалого терміну підготовки докторських дисертацій, високого середнього віку докторів філософії у порівнянні з іншими країнами та високим показників відсіву серед докторантів³⁴³. У публічному дискурсі висловлювалися особливі сумніви щодо забезпечення якості дисертацій³⁴⁴. Політики у сфері вищої освіти бачили рішення у посиленні структурованого підходу до підготовки докторантів³⁴⁵. До рекомендацій Наукової ради та Конференції ректорів вищих навчальних закладів приєдналися, окрім Німецького наукового товариства (DFG), насамперед позауніверситетські науково-дослідні установи. Крім того, значний внесок у структурні зміни зробили федеральні та земельні програми фінансування, такі як «Ініціатива передового досвіду» (Exzellenz-Initiative), «Пакт з питань досліджень та інновацій» (Pakt für Forschung und Innovation), «Пакт про вищу освіту 2020» (Hochschulpakt 2020) та «Програма сприяння талантам» (Begabtenförderung), заходи яких також

³⁴⁰ Bosbach, E. (2009). *Von Bologna nach Boston? Perspektiven und Reformansätze in der Doktorandenausbildung anhand eines Vergleichs zwischen Deutschland und den USA*. Leipzig: Akademische Verlagsanstalt

³⁴¹ European University Association. (2005). *Bologna seminar on doctoral programmes for the European Knowledge Society*. Salzburg, 3-5 February 2005. Zugriff am 15.11.2018. URL: http://www.eua.be/eua/jsp/en/upload/Salzburg_Report_final.1129817011146.pdf

³⁴² Wintermantel, M. (2010). Institutionelle Verantwortung für die Promotion. In M. Wintermantel (Hrsg.), *Promovieren heute. Zur Entwicklung der deutschen Doktorandenausbildung im europäischen Hochschulraum* (S. 13–22). Hamburg: Edition Körber-Stiftung

³⁴³ Там само.

³⁴⁴ Wissenschaftsrat. (2011). *Anforderungen an die Qualitätssicherung der Promotion*. Zugriff am 15.11.2018. URL: <http://www.wissenschaftsrat.de/download/archiv/1704-11.pdf>

³⁴⁵ Hochschulrektorenkonferenz. (2012). *Zur Qualitätssicherung in Promotionsverfahren. Empfehlung des Präsidiums der HRK vom 23.04.2012*. Bonn. Zugriff am 15.11.2018. URL: https://www.hrk.de/uploads/tx_szconvention/Empfehlung_Qualitaets_sicherung_Promotion_23042012.pdf

стосуються докторантури³⁴⁶. Якщо розглянути розвиток докторських шкіл та колегіумів у ФРН в динаміці, то, враховуючи лише колегіуми DFG, докторські школи «Ініціативи передового досвіду», докторського колегіума ім. Гельмгольца, Міжнародні дослідницькі школи Макса Планка та докторські школи ім. Лейбніца, з 2005 року спостерігається зростання приблизно на 50 відсотків – з 291 закладу у 2005 році до 437 закладів у 2016 році³⁴⁷. Фактична кількість структурованих докторських програм у ФРН, натепер є набагато вищою і, як очікується, продовжуватиме зростати в майбутньому.

Підсумовуючи, розширення структурованих докторських програм у ФРН, як зазначає німецька дослідниця де Фогель³⁴⁸, пов'язане із трьома ключовими цілями політики вищої освіти, спрямованими на покращення просування молодих дослідників:

1. Рівні можливості для набору докторантів.

Доступ до докторантури повинен бути відкритий для найкращих і найталановитіших випускників, незалежно від їхніх соціальних характеристик. Вплив статі та походження на доступ до докторантури повинен втратити своє значення.

2. Покращення ситуації з керівництвом під час докторантури.

Структурні елементи, які успішно довели свою ефективність у дослідницьких навчальних групах DFG та подібних програмах, можуть сприяти покращенню якості докторантури. Тісні особисті наставницькі стосунки між докторантом та його одним або двома основними керівниками залишаються невід'ємною основою. Однак, у дослідницьких навчальних групах це доповнюється елементами спільного керівництва та інституціоналізованої відповідальності.

Обсяг, якість та інтенсивність керівництва мають бути покращені. Це має на меті як забезпечення якості дисертацій, так і скорочення тривалості докторантури.

3. Оптимізація кар'єрних можливостей після отримання докторського ступеня.

Докторанти мають набути, окрім власне теми дисертації, широких фахових знань та ключових компетентностей, які є важливими для подальшої професійної діяльності в різних сферах. Таким чином, слід враховувати багатогранну практичну цінність докторського ступеню. Докторанти повинні бути більш цілеспрямовано підготовлені до наукової кар'єри, однак також

³⁴⁶ Bosbach, E. (2009). *Von Bologna nach Boston? Perspektiven und Reformansätze in der Doktorandenausbildung anhand eines Vergleichs zwischen Deutschland und den USA*. Leipzig: Akademische Verlagsanstalt

³⁴⁷ GWK. (2017). *Pakt für Forschung und Innovation. Monitoring-Bericht 2017*. Bonn: GWK

³⁴⁸ de Vogel, S. (2020). Wege zur Promotion. In: *Individuelle und strukturierte Formen der Promotion. Higher Education Research and Science Studies*. Springer VS, Wiesbaden. https://doi.org/10.1007/978-3-658-29508-0_3

повинні набути необхідних компетентностей для обіймання керівних посад поза науковою сферою³⁴⁹.

Надалі докладніше зосередимося на нормативних положеннях та порядку присвоєння докторського ступеня.

Право на присудження докторських ступенів, рецензування та керівництво. Спершу, повноваження присуджувати докторські ступені належало університетам та закладам вищої освіти, що мають рівнозначний статус³⁵⁰. До них, окрім державних університетів, належать також визнані державою заклади вищої освіти, що перебувають у приватній або церковній власності, а також музичні та художні ЗВО. Наразі у ФРН правом на присвоєння наукових ступенів володіють 156 ЗВО, серед яких 112 університетів, 40 музичних та художніх ЗВО, а з 2018 року також чотири спеціалізовані ЗВО (Fachhochschule)³⁵¹. Ще у 2012 році Конференція ректорів вищих навчальних закладів чітко висловилися за те, щоб з метою забезпечення якості зберегти виключне право на проведення докторату за університетами³⁵². Однак останні події свідчать про «прорив монополії на докторантуру»³⁵³ у напрямку подальшого відкриття докторських програм також для спеціалізованих ЗВО. Так, Рада з питань науки (2010) висловилися за спільні докторські програми між університетами та спеціалізованими ЗВО. У 2016 році цю ідею було вперше реалізовано у формі спільних докторських шкіл у Баден-Вюртемберзі. У землі Гессен пішли навіть ще далі. Там у тому ж році, після внесення поправок до Закону про вищу освіту землі Гессен, Технічний університет у Фюльдї став першим із чотирьох спеціалізованих ЗВО, що отримав власне право на присудження наукових ступенів. З викладеного стає зрозуміло, що положення щодо присудження наукових ступенів регулюються законодавством відповідних земель³⁵⁴.

Окрім того, Наукова Рада «у 2022 році ... переглянула новий тип закладу, уповноваженого присуджувати докторські ступені, – «Докторський колегіум прикладних досліджень у Північному Рейні-Вестфалії». Наразі вона також переглядає надання прав на присвоєння докторських ступенів за спе-

³⁴⁹ de Vogel, S. (2020). Wege zur Promotion. In: Individuelle und strukturierte Formen der Promotion. *Higher Education Research and Science Studies*. Springer VS, Wiesbaden. https://doi.org/10.1007/978-3-658-29508-0_3

³⁵⁰ Hartmer, M. (2017). Das Recht des wissenschaftlichen Nachwuchses. In M. Hartmer & H. Detmer (Hrsg.), *Hochschulrecht. Ein Handbuch für die Praxis* (S. 241–299). Heidelberg: C.F. Müller

³⁵¹ Hochschulrektorenkonferenz. (2012). *Zur Qualitätssicherung in Promotionsverfahren. Empfehlung des Präsidiums der HRK vom 23.04.2012*. Bonn. Zugriff am 15.11.2018. https://www.hrk.de/uploads/tx_szconvention/Empfehlung_Qualitaetssicherung_Promotion_23042012.pdf

³⁵² Там само.

³⁵³ Hartmer, M. (2017). Das Recht des wissenschaftlichen Nachwuchses. In M. Hartmer & H. Detmer (Hrsg.), *Hochschulrecht. Ein Handbuch für die Praxis* (S. 241–299). Heidelberg: C.F. Müller

³⁵⁴ Wissenschaftsrat. (2011). *Anforderungen an die Qualitätssicherung der Promotion*. Zugriff am 15.11.2018. Verfügbar unter <http://www.wissenschaftsrat.de/download/archiv/1704-11.pdf>

ціалізацією у Гамбурзькій Вищій школі прикладних наук (HAW Hamburg) (2023)»³⁵⁵.

Надання права на присудження наукових ступенів здійснюється університетами, проте в межах ЗВО за процедури присудження наукових ступенів відповідають окремі факультети. Вони, у свою чергу, затверджують положення про докторантуру, в яких регулюються формальні деталі³⁵⁶. Слід зазначити, що два десятиліття тому у ФРН вже існувало близько 1000 таких положень³⁵⁷ і згодом, ймовірно, їхня кількість зросла внаслідок розширення права на здобуття наукового ступеня.

Кожен проект докторської дисертації має супроводжуватися науковим керівництвом³⁵⁸. Важливим завданням наукових керівників є надання докторантам консультацій щодо змісту та методології під час роботи над дисертацією. Вони дбають про те, щоб тема роботи відповідала вимогам до якості докторської дисертації та могла бути опрацьована у відповідний термін. Інші аспекти наукового керівництва можуть стосуватися, зокрема, забезпечення фінансування або підтримки під час виступів та публікацій. З цієї метою часто проводяться регулярні зустрічі та колоквіуми, на яких обговорюються хід роботи над дисертацією, подальші кроки та проблеми. Питання щодо того, хто може брати на себе керівництво дисертаційним проектом, також регламентоване та закріплене в правилах про докторантуру³⁵⁹. Як правило, головними науковими керівниками мають бути професор, доцент, приват-доцент або співробітник факультету, на якому здійснюється докторська робота, що має науковий ступінь або пройшов габілітацію. Єдиних вимог щодо того, скільки наукових керівників повинні або можуть мати докторанти, не існує. Залежно від контексту докторської програми, крім основних наукових керівників, до наукового супроводу можуть залучатися й інші особи. В якості експертів у відповідній галузі можуть виступати також інші викладачі ЗВО, пост-доктори, керівники проектів, наукові співробітники, докторанти, а також колеги, які не займаються науковою діяльністю.

Захист докторської дисертації – це не лише дослідження певної теми, а й певна формальна процедура. Офіційно етап здобуття наукового ступеня починається з подання заяви про вступ до докторантури³⁶⁰. Тут докторська

³⁵⁵ Wissenschaftsrat. (2023). *Ausgestaltung der Promotion im deutschen Wissenschaftssystem. Positionspapier*. <https://doi.org/10.57674/mddg-3k77>

³⁵⁶ Ruhl, K. (2007). Promotionsordnungen: Formale Rahmenbedingungen der Promotionsphase. In A. Nünning & R. Sommer (Hrsg.), *Handbuch Promotion* (S. 61–77). Stuttgart: J.B. Metzler

³⁵⁷ Gunzenhäuser, R. & Haas, E. (2006). *Promovieren mit Plan. Ihr individueller Weg: von der Themensuche zum Dokortitel*. Opladen: Budrich

³⁵⁸ Hochschulrektorenkonferenz. (2012). *Zur Qualitätssicherung in Promotionsverfahren. Empfehlung des Präsidiums der HRK vom 23.04.2012*. Bonn. Zugriff am 15.11.2018

³⁵⁹ Ruhl, K. (2007). Promotionsordnungen: Formale Rahmenbedingungen der Promotionsphase. In A. Nünning & R. Sommer (Hrsg.), *Handbuch Promotion* (S. 61–77). Stuttgart: J. B. Metzler

³⁶⁰ Ruhl, K. (2007). Promotionsordnungen: Formale Rahmenbedingungen der Promotionsphase. In A. Nünning & R. Sommer (Hrsg.), *Handbuch Promotion* (S. 61–77). Stuttgart: J.B. Metzler

комісія, до складу якої входять професори, наукові співробітники та, за необхідності, студенти факультету, перевіряє, чи виконано формальні вимоги для вступу до докторантури. Разом із заявою кандидати на здобуття наукового ступеня повинні подати низку документів, перелік яких може відрізнятися залежно від ЗВО та факультету. Як правило, вимагаються підтвердження про складання іспиту на атестат зрілості і про закінчення навчальних програм, а також довідки про успішність та виписки з оцінками. До них зазвичай додаються автобіографія та угода про наукове керівництво, іноді також потрібні план дослідження, сертифікати про знання мов та заява про можливі невдачі докторські іспити у минулому. У багатьох ЗВО також передбачається обов'язкова реєстрація як докторанта³⁶¹.

Вимоги до вступу. Умовою для вступу до докторантури є виконання вимог щодо прийому. Спільним для всіх процедур вступу до докторантури є те, що сьогодні для цього спочатку необхідно мати вищу освіту. Як правило, право на вступ до докторантури надають німецькі дипломи рівня магістра, дипломи магістра та дипломи вищої освіти, а також державні іспити³⁶². Початок навчання у докторантурі з дипломом спеціалізованого технічного університету зазвичай можливий лише за певних умов³⁶³. Випускники спеціалізованих ЗВО, як правило, повинні пройти процедуру перевірки придатності, зміст якої визначає докторська комісія. Часто для цього вимагаються письмові висновки викладачів, які керують роботою, щодо особливої придатності кандидатів на здобуття наукового ступеня. Крім того, для спеціалізованих ЗВО здобуття наукового ступеня часто пов'язане з необхідністю виконання додаткових навчальних завдань³⁶⁴. Ще однією особливістю є так звані *прискорені докторські програми* (Fast-Track), які дозволяють розпочати докторську підготовку вже після отримання ступеня бакалавра. Мета цього полягає в тому, щоб заощадити час особливо обдарованим студентам та зробити докторську підготовку в ФРН привабливою також для видатних студентів з країн, де докторська підготовка зазвичай розпочинається вже після трирічного бакалаврського навчання. Магістерське навчання проходить паралельно з докторантурою. Якою мірою іноземні дипломи про вищу освіту дають право на вступ до докторантури, зазвичай перевіряється індивідуально викладачами-науковими керівниками, докторською комісією або деканатом³⁶⁵.

³⁶¹ Там само.

³⁶² Ruhl, K. (2007). Promotionsordnungen: Formale Rahmenbedingungen der Promotionsphase. In A. Nünning & R. Sommer (Hrsg.), *Handbuch Promotion* (S. 61–77). Stuttgart: J.B. Metzler

³⁶³ Brand, H. (2006). Promovieren mit Fachhochschulabschluss. In C. Koepernik, J. Moes & S. Tiefel (Hrsg.), *GEW-Handbuch Promovieren mit Perspektive. Ein Ratgeber von und für DoktorandInnen* (S. 85–90). Bielefeld: Bertelsmann.

³⁶⁴ Там само.

³⁶⁵ Ruhl, K. (2007). Promotionsordnungen: Formale Rahmenbedingungen der Promotionsphase. In A. Nünning & R. Sommer (Hrsg.), *Handbuch Promotion* (S. 61–77). Stuttgart: J.B. Metzler

Ще однією умовою є те, що дослідження докторанта має бути пов'язане з тематикою раніше здобутої вищої освіти³⁶⁶. Щодо випускників, які бажають захищати дисертацію з іншої спеціальності, рішення про допуск до навчання та, за необхідності, про додаткові вимоги зазвичай приймають дисертаційна комісія та наукові керівники. У разі міждисциплінарних дисертаційних проєктів, як правило, утворюються спільні дисертаційні комісії³⁶⁷. Часто здобувачі наукового ступеня, які не є фахівцями у відповідній галузі, під час докторської програми повинні виконати додаткові навчальні завдання або скласти ще один усний фаховий іспит. Водночас формальний доступ до докторської програми часто пов'язаний з оцінкою за результатами навчання³⁶⁸. І тут у правилах докторантури існують дуже різні положення – іноді вказується конкретна загальна оцінка, зазвичай «добре» або «краще», а іноді вимагається менш точна оцінка «вище середнього». Частково згадується також можливість винятків³⁶⁹. Цей факт дає підстави припустити, що факультети прагнуть залишити за собою можливість приймати рішення про допуск кандидатів до докторантури на власний розсуд.

Процес роботи над докторською дисертацією. Після успішного зарахування до докторантури можна розпочинати роботу над дисертацією та, якщо це передбачено, навчання в докторантурі. Однак, на практиці, докторанти часто починають роботу над змістом дисертації набагато раніше. З одного боку, це пов'язано з тим, що допуск часто передбачає наявність теми дисертації та наукового керівника³⁷⁰. Щоб знайти відповідну проблему дослідження та залучити викладача ЗВО до наукового керівництва, докторанти повинні принаймні вже виконати попередню роботу. З іншого боку, допуск до докторантури зазвичай обмежений у часі. Щоб не опинитися в часовій скруті аби не бути змушеними подавати об'ємні заяви про продовження терміну, докторанти іноді подають заявку на допуск до докторантури лише тоді, коли вже досягли певного прогресу в роботі над дисертацією. Однак існує й зворотний випадок, коли докторанти починають роботу над змістом дисертації значно пізніше – наприклад, коли трудові відносини в якості наукового співробітника формально пов'язані з отриманням кваліфікації.

³⁶⁶ Ruhl, K. (2007). Promotionsordnungen: Formale Rahmenbedingungen der Promotionsphase. In A. Nünning & R. Sommer (Hrsg.), *Handbuch Promotion* (S. 61–77). Stuttgart: J.B. Metzler

³⁶⁷ Hartmer, M. (2017). Das Recht des wissenschaftlichen Nachwuchses. In M. Hartmer & H. Detmer (Hrsg.), *Hochschulrecht. Ein Handbuch für die Praxis* (S. 241–299). Heidelberg: C.F. Müller

³⁶⁸ Ruhl, K. (2007). Promotionsordnungen: Formale Rahmenbedingungen der Promotionsphase. In A. Nünning & R. Sommer (Hrsg.), *Handbuch Promotion* (S. 61–77). Stuttgart: J.B. Metzler

³⁶⁹ Hartmer, M. (2017). Das Recht des wissenschaftlichen Nachwuchses. In M. Hartmer & H. Detmer (Hrsg.), *Hochschulrecht. Ein Handbuch für die Praxis* (S. 241–299). Heidelberg: C.F. Müller

³⁷⁰ Ruhl, K. (2007). Promotionsordnungen: Formale Rahmenbedingungen der Promotionsphase. In A. Nünning & R. Sommer (Hrsg.), *Handbuch Promotion* (S. 61–77). Stuttgart: J.B. Metzler

Після завершення роботи над дисертацією та виконання всіх необхідних навчальних вимог можна подати заяву про відкриття процедури захисту дисертації³⁷¹. Окрім дисертації, необхідно подати й інші документи. До них можуть належати заява про те, що робота була написана докторантом самостійно, вказані усі використані джерела та допоміжні матеріали, робота не подавалася раніше на розгляд в іншій екзаменаційній комісії, довідка про несудимість та, за необхідності, підтвердження виконаних навчальних завдань. Як тільки докторська комісія схвалила заявку на здобуття наукового ступеня, процедура захисту вважається розпочатою. Тепер докторська комісія призначає рецензентів дисертації, серед яких, як правило, є й наукові керівники³⁷². Після проведення письмової експертизи та прийняття дисертаційною комісією рішення про прийняття або відхилення дисертації, докторати інформуються про результат експертизи і, якщо дисертація була прийнята, запрошуються на усний іспит. Перед цим дисертація, зазвичай разом з рецензіями, виставляється на ознайомлення на факультетах. Для цього формується екзаменаційна комісія, до складу якої входять голова, рецензенти та, за необхідності, додаткові члени.

Відразу після усного іспиту докторанти отримують інформацію про оцінку іспиту та загальну оцінку за дисертацію. Хоча з успішним складанням усного іспиту усі необхідні іспитові вимоги вважаються виконаними, процедура захисту дисертації вважається завершеною лише після публікації дисертації³⁷³. Публікація може відбуватися різними способами – наприклад, через університетську бібліотеку або видавництво, у друкованій або цифровій формі³⁷⁴. Докторська дисертація остаточно завершується врученням диплома про здобуття наукового ступеня. Лише тоді докторанти мають право використовувати звання доктора³⁷⁵. На даний момент у Німеччині існує 58 різних наукових ступенів³⁷⁶. Який саме науковий ступінь отримується, залежить від спеціальності та факультету, на якому захищалася дисертація³⁷⁷.

³⁷¹ Ruhl, K. (2007). Promotionsordnungen: Formale Rahmenbedingungen der Promotionsphase. In A. Nünning & R. Sommer (Hrsg.), *Handbuch Promotion* (S. 61–77). Stuttgart: J.B. Metzler

³⁷² Там само.

³⁷³ Hartmer, M. (2017). Das Recht des wissenschaftlichen Nachwuchses. In M. Hartmer & H. Detmer (Hrsg.), *Hochschulrecht. Ein Handbuch für die Praxis* (S. 241–299). Heidelberg: C.F. Müller

³⁷⁴ Ruhl, K. (2007). Promotionsordnungen: Formale Rahmenbedingungen der Promotionsphase. In A. Nünning & R. Sommer (Hrsg.), *Handbuch Promotion* (S. 61–77). Stuttgart: J.B. Metzler

³⁷⁵ Hartmer, M. (2017). Das Recht des wissenschaftlichen Nachwuchses. In M. Hartmer & H. Detmer (Hrsg.), *Hochschulrecht. Ein Handbuch für die Praxis* (S. 241–299). Heidelberg: C.F. Müller

³⁷⁶ Hofmann, F. (2016). *Promotionsfabriken. Der Dokortitel zwischen Wissenschaft, Prestige und Betrug*. Berlin: Ch. Links

³⁷⁷ Ruhl, K. (2007). Promotionsordnungen: Formale Rahmenbedingungen der Promotionsphase. In A. Nünning & R. Sommer (Hrsg.), *Handbuch Promotion* (S. 61–77). Stuttgart: J.B. Metzler

Наразі важко сказати, скільки в середньому триває навчання в докторантурі у ФРН. По-перше, це пов'язано з тим, що на початку навчання в докторантурі немає обов'язкової реєстрації, а ЗВО не ведуть систематичного обліку докторантів. Тому надійної інформаційної бази не існує. По-друге, початок і кінець навчання у докторантурі не визначені чітко, тому залежно від тлумачення можна отримати дуже різні результати щодо тривалості навчання. Однак різні дослідження, що існують на сьогодні, вказують на середню тривалість від 3,5 до 4,5 років³⁷⁸. Зрештою, порядок проходження докторської програми та тривалість навчання до її завершення залежать також від того, які формальні вимоги щодо вступу до докторату необхідно виконати, які іспити мають скласти докторанти та як відбувається оцінювання докторської роботи. Оскільки ці питання регулюються відповідними правилами проходження докторантури, етап докторантури може бути організований і оформлений дуже по-різному як у формальному, так і в змістовному плані.

Форми іспитів. Форми іспитів, що є основою для отримання наукового ступеня доктора, є настільки ж різноманітними, як і умови вступу. Екзаменаційні вимоги, які необхідно виконати для успішного завершення докторантури, в основному складаються з дисертації та усного іспиту. Крім того, процедура докторантури може передбачати й інші елементи іспиту, залежно від ЗВО, факультету та офіційної форми докторантури, а також від індивідуальних передумов, які мають докторанти. У ФРН дисертація, як правило, оформлюється у вигляді монографії. Це наукова праця, в якій розглядається обширна, чітко визначена тема³⁷⁹. Залежно від наукової традиції, докторанти або теоретично чи історично досліджують поставлене питання, або описують та інтерпретують нові знання, отримані в рамках емпіричних чи експериментальних досліджень. Ступінь самостійності у виконанні наукової роботи залежить від галузевих традицій та рівня підтримки наукових керівників. Головне, щоб дисертація, відповідно до принципів наукової роботи, містила опис проаналізованого матеріалу, а також використаних джерел та фахової літератури. Обсяг монографії може бути дуже різним і також залежить від спеціальності. У гуманітарних науках дисертації зазвичай налічують кілька сотень сторінок³⁸⁰. Альтернативою монографії, яка дедалі більше закріплюється в деяких дисциплінах, є *кумулятивна дисертація*³⁸¹. Під цим

³⁷⁸ Konsortium Bundesbericht Wissenschaftlicher Nachwuchs. (2017). *Bundesbericht Wissenschaftlicher Nachwuchs 2017. Statistische Daten und Forschungsbefunde zu Promovierenden und Promovierten in Deutschland*. Bielefeld: Bertelsmann

³⁷⁹ Sommer, R. (2007). Wissenschaftliche Anforderungen und eigene Ansprüche: Was Dissertationen leisten sollen. In A. Nünning & R. Sommer (Hrsg.), *Handbuch Promotion* (S. 240–245). Stuttgart: J.B. Metzler

³⁸⁰ Там само.

³⁸¹ Ruhl, K. (2007). Promotionsordnungen: Formale Rahmenbedingungen der Promotionsphase. In A. Nünning & R. Sommer (Hrsg.), *Handbuch Promotion* (S. 61–77). Stuttgart: J.B. Metzler

розуміється подання кількох фахових статей, здебільшого опублікованих у рецензованих журналах, зміст яких пов'язаний між собою. Зазвичай вони вбудовуються в рамкову роботу, в якій узагальнюються основні результати та впорядковуються в єдиний контекст. І тут також правила щодо кількості статей, що подаються, журналів, співавторів та статусу публікації закріплені у відповідних правилах про докторські ступені або узгоджуються індивідуально з науковими керівниками³⁸². Переваги полягають у тому, що процедура рецензування забезпечує додатковий рівень контролю якості, докторанти одночасно набувають досвіду публікацій, а результати досліджень отримують ширше поширення. Однак недоліком є те, що через часто тривалі процедури публікації важко оцінити термін до завершення докторської дисертації, а також важко визначити внесок докторантів у статті, написані у співавторстві. Дисертації у кумулятивній формі поки що можливі не у всіх університетах та не на всіх факультетах. Тому кумулятивні дисертації, частка яких становить загалом 23 відсотки від усіх захищених дисертацій, все ще є відносно рідкісними³⁸³.

Усний іспит, як правило, проводиться у формі диспуту або ригорозум (Rigorosum). У рамках *Rigorosum* перевіряється рівень знань докторантів із одного або декількох предметів, пов'язаних із темою дисертації. Від цієї форми іспиту зазвичай відмовляються, якщо докторанти мають вищу освіту за спеціальністю, що безпосередньо дає право на здобуття наукового ступеня. Під час диспуту докторанти мають продемонструвати, що вони здатні представити результати своєї наукової роботи та захистити їх перед фаховою аудиторією. Зазвичай він розпочинається з доповіді, в якій презентуються основні висновки дисертаційного проекту та їхнє осмислення в контексті предметної області. Далі проводиться екзаменаційна бесіда, яка стосується фахових та методологічних основ роботи та її ширшого наукового контексту³⁸⁴. У разі незарахування усного іспиту захист дисертації спочатку вважається невдалим, однак іспит можна перескласти один раз. У разі структурованих форм докторантури зазвичай додатково вимагається так зване докторантське навчання, в рамках якого необхідно виконати додаткові навчальні завдання у визначеному обсязі³⁸⁵. Частково їх можна виконати шляхом виступів на колоквиумах або участі в семінарах, проте часто це визначено навчальним планом з навчальними заходами, в рам-

³⁸² Ruhl, K. (2007). Promotionsordnungen: Formale Rahmenbedingungen der Promotionsphase. In A. Nünning & R. Sommer (Hrsg.), *Handbuch Promotion* (S. 61–77). Stuttgart: J.B. Metzler
³⁸³ Statistisches Bundesamt. (2016). *Promovierende in Deutschland. Wintersemester 2014/2015*. Wiesbaden: Statistisches Bundesamt

³⁸⁴ Ruhl, K. (2007). Promotionsordnungen: Formale Rahmenbedingungen der Promotionsphase. In A. Nünning & R. Sommer (Hrsg.), *Handbuch Promotion* (S. 61–77). Stuttgart: J.B. Metzler

³⁸⁵ Wintermantel, M. (2010). Institutionelle Verantwortung für die Promotion. In M. Wintermantel (Hrsg.), *Promovieren heute. Zur Entwicklung der deutschen Doktorandenausbildung im europäischen Hochschulraum* (S. 13–22). Hamburg: Edition Körber-Stiftung

ках якого також необхідно скласти іспити. Крім того, додаткові навчальні досягнення іноді вимагаються від докторантів, які не мають вищої освіти, що безпосередньо дає право на здобуття наукового ступеня, або які здобувають науковий ступінь у галузі, відмінний від їхньої спеціальності³⁸⁶. Однак останнім часом докторантура набуває індивідуальних форм, і тому докторанти, які здобувають науковий ступінь як наукові співробітники, стипендіати або у вільній формі, також повинні все частіше виконувати відповідні вимоги.

Оцінювання. З формами іспитів тісно пов'язані практики оцінювання. Оцінювання дисертації та усного іспиту завжди відбувається окремо. Загальна оцінка за захистом дисертації складається з обох окремих оцінок³⁸⁷. Для оцінювання дисертації рецензенти докторської програми у визначений термін складають письмову рецензію, яка містить пропозицію щодо прийняття або відхилення дисертації та рекомендовану оцінку. Оцінка дисертації визначається на основі запропонованих окремих оцінок. Оцінка усного іспиту проводиться безпосередньо після захисту на засіданні екзаменаційної комісії. Після цього також визначається загальна оцінка за дисертацією³⁸⁸.

Оцінювання докторської дисертації у ФРН здійснюється за спеціальною схемою, хоча залежно від ЗВО та факультету можуть спостерігатися незначні відмінності³⁸⁹. Найвища оцінка присвоюється з відзнакою *summa cum laude* (лат. «з найвищою похвалою»). Зазвичай за нею йдуть *magna cum laude* (лат. «з великою похвалою»), *cum laude* (лат. «з похвалою»), *satis bene* (лат. «задовільно») та *rite* (лат. «достатньо»). Роботу, яку не складено, оцінюють як *non sufficit* або *non rite*. Однак практика виставлення оцінок у докторських процедурах останнім часом дедалі частіше піддається критиці. По-перше, тому що виставляються дедалі кращі оцінки докторантам³⁹⁰. У цьому контексті часто йдеться також про інфляцію високих оцінок³⁹¹. З іншого боку, це пов'язано з тим, що практика виставлення оцінок також сильно варіюється між галузями знань³⁹². Нарешті, відмінності можна виявити й залежно

³⁸⁶ Ruhl, K. (2007). Promotionsordnungen: Formale Rahmenbedingungen der Promotionsphase. In A. Nünning & R. Sommer (Hrsg.), *Handbuch Promotion* (S. 61–77). Stuttgart: J.B. Metzler

³⁸⁷ Ruhl, K. (2007). Promotionsordnungen: Formale Rahmenbedingungen der Promotionsphase. In A. Nünning & R. Sommer (Hrsg.), *Handbuch Promotion* (S. 61–77). Stuttgart: J.B. Metzler

³⁸⁸ Там само.

³⁸⁹ Там само.

³⁹⁰ Konsortium Bundesbericht Wissenschaftlicher Nachwuchs. (2017). *Bundesbericht Wissenschaftlicher Nachwuchs 2017. Statistische Daten und Forschungsbefunde zu Promovierenden und Promovierten in Deutschland*. Bielefeld: Bertelsmann

³⁹¹ Hofmann, F. (2016). *Promotionsfabriken. Der Dokortitel zwischen Wissenschaft, Prestige und Betrug*. Berlin: Ch. Links

³⁹² Deutsches Zentrum für Hochschul- und Wissenschaftsforschung. (2017). *Informationssystem Promotionsnoten in Deutschland auf der Datenbasis Destatis 2016 (Sonderauswertung)*. Zugriff am 14.11.2018. URL: <http://www.forschungsinform.de/promotionsnoten/>

від місцезнаходження ЗВО. З огляду на це, оцінки за захист дисертацій у ФРН мають лише обмежену інформативну цінність. Як наслідок, перші ЗВО (наприклад, Технічний університет Мюнхена) переходять на схему, поширену в ангlosаксонських університетах, і оцінюють докторські дисертації за принципом «склав/не склав».

Натомість зміни, що відбуваються в моделі докторської освіти в Польщі, значною мірою відображають тенденції, що спостерігаються в країнах з великим досвідом підготовки висококваліфікованих наукових фахівців, а також перебувають під впливом польських академічних традицій та інших системних рішень, пов'язаних з наукою та вищою освітою³⁹³. Зазначимо, що до 1990 р. система вищої освіти в Польщі складалася лише з державних навчальних закладів. Єдиний виняток становив недержавний Католицький університет у Любліні (KUL). У 1990 р. новий Закон «Про вищі навчальні заклади» визначив правила заснування недержавних С. Відтоді їхнє число поступово зростає. До 1990 р. у Польщі не існувало різниці між вищою освітою, здобутою в університеті і не в університеті. Всі ЗВО були університетського типу, зосереджувалися не лише на навчанні, а й на наукових дослідженнях. Більшість їхніх факультетів мали право надавати науковій ступені доктора і габілітованого доктора. Хоча небагато з них пропонували професійне навчання (підсумком якого ставав диплом про вищу професійну освіту), більшість студентів цих факультетів закінчували магістратуру, що давало їм право вступати на докторські програми (PhD studies)³⁹⁴.

Система вищої освіти в Польщі за останні десять років пішла набагато вперед і продовжує активно розвиватися і понині. При цьому збільшується не лише кількість ЗВО, але і якісь викладання в них. Система вищої освіти в Польщі представлена державними та недержавними закладами вищої освіти (ЗВО). Недержавні навчальні заклади існують з 1989 року. Станом на 2018/2019 навчальний рік сектор вищої освіти в Польщі мав 470 вишів, з яких 338 – це приватні ЗВО, а 132 – державні. За даними на кінець 2018 року у них навчалася 1,764 млн студентів, з яких 1,245 млн – у державних ЗВО, а 518 тис. (29%) у приватних. 2018 року видатки на вищу освіту в зведеному бюджеті країни склали близько 1% від ВВП.

Зміна мислення про політику вищої освіти, яка відбулася в Польщі, чітко вказує на новий напрямок змін – відомий із західноєвропейських систем, що відходять від моделі гумбольдтівської «республіки вчених» до моделі, де роль зовнішнього середовища університету радикально зростає. Ілюстрацією цієї тенденції є цитована думка Управління парламентського аналізу,

³⁹³ Kraśniewski, A., & Lewicki, J. (2022). Kształcenie doktorantów – stan prognozowany na 2025 r. z projekcją do 2030 r

³⁹⁴ Єнджейчак, М. (2007). Докторантура в Польщі. *Докторські програми в Європі та Україні: Матеріали міжнародної конференції «Впровадження принципів третього циклу вищої освіти Європейського простору в Україні»* (с. 52–53). Київ: Університетське видавництво ПУЛЬСАРИ

чие бачення, близьке до концепції «республіки вчених», суперечить баченню, представленому проектом Міністерства науки та вищої освіти Республіки Польща³⁹⁵. Слід наголосити, що система докторської підготовки в Польщі потребувала суттєвої модернізації. Попередня модель організації освітнього процесу для студентів третього рівня освіти не забезпечувала належної якості навчання та наукових досліджень. Основними факторами, що сприяли низькій ефективності, були надмірний набір, невідповідність сучасним суспільним та економічним потребам суспільства, недостатня фінансова підтримка докторантів та низький рівень академічного керівництва. З огляду на ключові завдання, що стоять перед освітньою та науковою спільнотою для якісної підготовки докторів філософії, стара модель докторської освіти не могла забезпечити міждисциплінарний підхід, не сприяла розвитку дослідницького потенціалу відповідно до європейських та світових стандартів, а також не досягала цілей академічної мобільності та інтернаціоналізації молодих учених³⁹⁶.

Масове поширення докторських досліджень у Польщі не призвело до відповідного збільшення кількості присуджених докторських ступенів. Хоча кількість докторантів у 1990-х і 2000-х роках постійно зростала, кількість виданих докторських ступенів не демонструвала такої ж тенденції. Багато студентів записувалися на докторські програми, але лише невеликий їх відсоток фактично отримали свої ступені. Більшість або кинули навчання, або завершили програму, не захистивши дисертації. Цей розрив між кількістю зарахованих студентів та кількістю присуджених докторських ступенів є вирішальним для розуміння нових викликів у докторській освіті в Польщі. Новий підхід до докторської освіти в Польщі був запроваджений згідно із Законом від 20 липня 2018 року – Законом про вищу освіту та науку³⁹⁷, який став чинним у 2019/2020 навчальному році. Докторська освіта в докторській школі призначена для підготовки PhD кандидатів до здобуття докторського ступеня, зосереджуючись переважно на академічних ролях. Вона завершується поданням докторської дисертації. Докторські школи поступово замінили традиційні докторські програми, і цей перехід завершився до кінця 2024 року. На відміну від попередньої моделі, де докторські програми керувалися уповноваженими підрозділами в рамках установ, докторські школи тепер управляються ці-

³⁹⁵ Wojniak, J., Majorek, M. (2019). Reforms of the higher education system in Poland since 1989. Between tradition and challenges of the 21st century. *SHS Web of Conferences* 66, 01025, 5–6.

³⁹⁶ Shevchuk, O., Tsyhulskyi, S. (2025). Specific Aspects Of The Development And Professional Fulfillment Of Doctoral Schools' Scientific Potential In The Republic Of Poland. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*, 3 (42), 264–266

³⁹⁷ *Ustawa z dnia 20 lipca. (2018). r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* Dz. U. 2018 poz. 1668 z późn. zm. (Polska). URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180001668>

лими ЗВО. Ці школи можуть бути засновані університетами та науковими інститутами, такими як інститути Польської академії наук, дослідницькі інститути та міжнародні інститути.

Примітно, що кількість PhD кандидатів нового формату у період 2019–2022 рр. постійно зростала завдяки набору нових претендентів. Упродовж цього періоду їхня кількість зросла в чотири рази, досягнувши 16 26 осіб у 2023 році. Натомість кількість докторантів, які навчалися за «старим» форматом, постійно зменшувалася, що відображає поточну поступову відмову від традиційних докторських програм. Дані, доступні в системі RAD-on, показують, що наразі в Польщі функціонує 175 докторських шкіл. Із 2019/2020 навчального року організація докторських шкіл у Польщі зазнала еволюційних змін, що виникли в результаті досвіду шкіл та аналізу рішень, прийнятих іншими установами, про що свідчить постійно змінюваний зміст внутрішніх правових актів цих шкіл³⁹⁸.

Отже, перехід від традиційних докторських програм до докторських шкіл знаменує собою значний зсув у системі вищої освіти Польщі, наслідки якого виходять за межі національних кордонів. Ця зміна є частиною ширших освітніх реформ, спрямованих на підвищення якості докторської підготовки, сприяння інноваціям та відповідність міжнародним стандартам. Докторські школи забезпечують більш структуроване, міждисциплінарне та спільне середовище, реагуючи на зростаючий глобальний попит на освіту, орієнтовану на дослідження, яка адаптується до потреб академічних кіл та промисловості, що змінюються. Цей зсув є критично важливим не лише для покращення загальної якості докторської освіти в Польщі, але й для більш конкурентоспроможного позиціонування країни на міжнародному освітньому ландшафті. Приймаючи цю трансформацію, Польща прагне забезпечити, щоб її докторські школи залишалися актуальними, суворими та здатними сприяти дослідницькій досконалості у світовому масштабі. Можливість створення докторських шкіл існує в Польщі вже понад п'ять років. Деякі університети сприйняли Закон 2018 року як стимул для значних змін, спрямованих на підвищення якості, виходячи за рамки схеми раніше проведених докторських студій, приймаючи та поступово поглиблюючи нові рішення та передовий досвід, запозичені з міжнародного досвіду. Інші університети намагалися максимально зберегти поточну модель освіти, створивши єдину докторську школу в рамках усіх наданих компетенцій та адаптувавши рішення, що функціонували у рамках раніше проведених докторських студій, до положень нового Закону³⁹⁹.

Примітно, що у Польщі докторська освіта упродовж багатьох років залишалася поза межами державної політики. Реформа 2018 року стала пер-

³⁹⁸ Tłuściak-Deliowska, A. (2025). Doctoral schools as learning organizations: A Polish perspective. *International Journal of Doctoral Studies*, 20, Article 7, 6–7

³⁹⁹ Tłuściak-Deliowska, A. (2025). Doctoral schools as learning organizations: A Polish perspective. *International Journal of Doctoral Studies*, 20, Article 7, 8–9

шою значною зміною в системному підході до освіти на цьому рівні. Значна дерегуляція на національному рівні запровадила нові вимоги до проведення докторської освіти та необхідність її нової організації. Реформа мала на меті зменшити кількість докторантів, одночасно підвищуючи якість та ефективність докторської освіти. Вперше в історії докторська освіта також почала підлягати реальній зовнішній оцінці її якості. Також було пересміслено правовий статус докторантів, що тісніше узгодило їх з молодими дослідниками. Закон 2018 року надав університетам значну автономію в організації докторських шкіл, що призвело до різноманітних структурних рішень та моделей управління. На докторську освіту також впливають нові правила наукової оцінки та нестабільність правил у цій сфері; фінансування науки та сектору вищої освіти; перший досвід проведення докторських шкіл⁴⁰⁰.

Починаючи з 2019/2020 навчального року, була запроваджена нова модель докторської освіти в докторських школах, як елемент реформи польської системи вищої освіти та науки замість раніше існуючої докторантури. Навчання докторантів у докторських школах, починаючи з 1 жовтня 2019 року, супроводжувалося поступовим скасуванням докторантури. У 2018/2019 навчальному році остання група докторантів розпочала в них навчання. На основі аналізу статистичних даних Красневський та Левіцький (Kraśniewski and Lewicki, 2022)⁴⁰¹ визначають ключові тенденції до збільшення кількості докторантів, зарахованих до докторських шкіл до 2023 року, яке є значно меншим, ніж зменшення кількості учасників попередніх докторських програм. Отже, загальна кількість докторантів протягом наступних декількох років зменшуватиметься, доки докторські школи не досягнуть своєї повної потужності, теоретично до 2023 року. Водночас спостерігається поступове збільшення частки іноземних докторантів. Очікувалось, що до 2025 року кількість докторантів у Польщі стабілізується на рівні близько 20 000 осіб.

Система докторської освіти в Польщі зараз структурована навколо докторських шкіл, метою яких є підвищення якості дисертацій та зміцнення репутації й престижу університету. Їхнє створення має на меті створити оптимальні умови для проведення докторантами досліджень та підтримати їхній всебічний розвиток. Докторські школи працюють з балансом автономії та чітко визначених обов'язків. Якість досліджень у Польщі безпосередньо пов'язана з якістю докторської освіти та установ, відповідальних за неї. Ключовою метою докторських шкіл є створення середовища, сприят-

⁴⁰⁰ Lewicki, J., Kierznowski, Ł. (2025). New Policy in Doctoral Education in Poland. First Conclusions of Implementing Doctoral Schools. *Higher Education Quarterly*, 80 (1), 1–11

⁴⁰¹ Kraśniewski, A., & Lewicki, J. (2022). *Kształcenie doktorantów – stan prognozowany na 2025 r. z projekcją do 2030 r.* (Doctoral education – projected status for 2025 with a forecast up to 2030). In Woźnicki, J. (Ed.), *Trendy, modele i perspektywy rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce: 2021–2025 z projekcją do 2030 roku* (pp. 265–279). Wydawnictwo Politechniki Śląskiej

ливого для передових досліджень, міжнародної співпраці з університетами за кордоном. Очікується, що ця сучасна та ефективна система докторської підготовки підвищить глобальну конкурентоспроможність та визнання польської академічної спільноти. З огляду на те, що докторанти відіграють вирішальну роль у дослідницькій екосистемі, їхня освіта є важливою для просування наукового прогресу. Відповідно до статті 198 Закону від 20 липня 2018 року – Закон про вищу освіту та науку (Ustawa z dnia 20 lipca, 2018), докторська освіта готує студентів до отримання докторського ступеня та відбувається в докторській школі⁴⁰².

Докторська школа, як це визначено в означеному вище законі, є організованою формою освіти щонайменше з двох наукових дисциплін. Докторські школи мають бути горизонтальними структурами, що функціонують у рамках докторських установ. Формула докторської школи підтримує міждисциплінарність у наукових дослідженнях, пов'язаних з дисертаціями, підготовленими докторантами та розвиток прогресивних переносних навичок. Створення докторської школи не означає створення нової адміністративної установи, а докторська школа, якою керує певна установа, не є організаційним підрозділом, відокремленим від цієї установи. Дозвіл на її створення впливає з дуже високого рівня наукових досліджень, підтвердженого параметричною оцінкою одиниць (оцінювання).

Тривалість та структура. Докторська освіта триває від 6 до 8 семестрів (4 роки), упродовж яких докторант підпорядковується індивідуальному плану досліджень, готує дисертацію, публікує наукові статті та викладає.

Докторанту призначається щонайменше один науковий керівник протягом трьох місяців з початку навчання. Навчання здійснюється на основі освітньої програми та індивідуального плану досліджень. Докторант, за погодженням з науковим керівником або науковими керівниками, готує індивідуальний план досліджень, що містить, зокрема, графік підготовки докторської дисертації та подає його до установи, що керує докторською школою, упродовж 12 міс. з дати початку навчання. Як правило, докторську школу очолює директор докторської школи, директор школи або декан, залежно від рішення, прийнятого університетом. Директор обіймає керівну посаду з терміном на чотири роки. Директора часто призначає ректор. Кожна докторська школа як навчальна організація має Раду докторської школи, яка працює терміном на чотири роки⁴⁰³.

Набір та вимоги: навчання в докторських школах регулюється Законом про вищу освіту та науку, вимоги до вступу та плани навчання встановлюються окремими університетами чи інститутами.

⁴⁰² Tłuściak-Deliowska, A. (2025). Doctoral schools as learning organizations: A Polish perspective. *International Journal of Doctoral Studies*, 20, Article 7, 6–7

⁴⁰³ Tłuściak-Deliowska, A. (2025). Doctoral schools as learning organizations: A Polish perspective. *International Journal of Doctoral Studies*, 20, Article 7, 7–8

Оцінювання. Певною новинкою є проміжне оцінювання, яке проводиться в середині періоду навчання за участю науковців з-поза меж установи, що керує школою, при цьому результати оцінювання та їх обґрунтування є публічними, а негативний результат означає виключення зі списку докторантів. Якість освіти в докторантурі також підлягає *зовнішньому оцінюванню* (перше оцінювання шкіл розпочалося у 2024/2025 навчальному році), і його негативний результат означає, що продовжити навчання буде неможливо⁴⁰⁴. Польський законодавець Гілберт (Gilbert, 2004) запропонував *підхід, згідно з яким оцінювання докторських шкіл має бути інституційним та експертним за своєю природою*. Процес оцінювання відбувається за типовою схемою акредитації: підготовка звіту про самооцінювання докторською школою, призначення команди з оцінювання Головою Національної акредитаційної комісії (KEN), візит команди з оцінювання на місце (включаючи зустрічі та обговорення зі співробітниками та докторантами), підготовка звіту про оцінювання, подання коментарів до звіту оцінюваною установою, завершення звіту та публікація результатів оцінювання⁴⁰⁵.

Фінансування. Докторантура в Польщі фінансується з державного бюджету (включена до міністерських субсидій на навчання). Особи, які бажають здобути ступінь доктора філософії (PhD), мають право на отримання докторської стипендії на період, що не перевищує чотирьох років. Розмір стипендії визначається індивідуально та може змінюватися залежно від академічної успішності кандидата, дослідницької діяльності та ступеня участі в діяльності докторської школи^{406; 407}.

Супервізія. Національний контекст супервізії докторантів у Польщі пояснює, як і чому докторська освіта відрізняється від тієї, що пропонується у Західній Європі та Сполучених Штатах, водночас перебуваючи під сильним впливом цих моделей. По-перше, як і в інших європейських країнах, таких як Німеччина та Франція, у Польщі існує два докторські ступені: PhD та вищий докторський ступінь або «габілітація». У контексті академічної кар'єри PhD можна розглядати лише як вхідний квиток для початкової роботи на посаді асистента професора (an assistant professor). Габілітація необхідна для того, щоб стати доцентом (associate professor), але, щоб стати повним професором (a full professor), потрібні подальші дослідницькі досягнення та

⁴⁰⁴ Ustawa z dnia 20 lipca. (2018). r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce Dz. U. 2018 poz. 1668 z późn. zm. (Polska). URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180001668>

⁴⁰⁵ Tłuściak-Deliowska, A. (2025). Doctoral schools as learning organizations: A Polish perspective. *International Journal of Doctoral Studies*, 20, Article 7, 7–8

⁴⁰⁶ Там само.

⁴⁰⁷ EURAXESS Poland. *PhD education in Poland – doctoral schools*. (2019, August 30). URL: https://www.euraxess.pl/poland/news/phd-education-poland-doctoral-schools?utm_source=chatgpt.com

виконання додаткових умов, включаючи успішне керівництво принаймні одним докторантом⁴⁰⁸.

Традиційно, керівництво докторантами в Польщі здійснювалося одним професором, а не групою наставників (mentors). Хоча залучення додаткового наукового керівника було дозволено зовсім недавно, командне керівництво докторантами все ще залишається винятком. Очікувалося, що поява та розвиток докторських шкіл поступово змінять цю ситуацію, збільшуючи поширеність колективного керівництва. За останні 30 років відбувся фундаментальний зсув у підході до докторської освіти та, як наслідок, до керівництва докторантами. До 1989 року метою докторської освіти була підготовка майбутніх науковців, тоді як після 1989 року її цілі стали розмитими. Не існувало чіткого механізму інтеграції докторів наук у конкретні потреби викладання та досліджень ЗВО. Крім того, залишалось незрозумілим, чи слід розглядати докторантів як студентів третього рівня освіти (як це відбувається в Європі в рамках Болонського процесу), чи їх слід розглядати як молодих дослідників, статус яких нагадував статус молодшого академічного персоналу, а не студентів, які здобуватимуть ступінь⁴⁰⁹.

Зазначимо, що ЗВО зможе створити докторську школу щонайменше з двох наукових дисциплін, за якими цей ЗВО має щонайменше категорію В+, отриману за стандартною оцінкою якості досліджень. Такі ж умови застосовуватимуться до докторських шкіл, створених дослідницькими інститутами Польської академії наук та іншими дослідницькими інститутами, включаючи міжнародні наукові інститути, а також докторських шкіл, створених спільно цими інститутами.

Забезпечення якості підготовки PhD. Якість докторських дисертацій буде покращена завдяки: міждисциплінарності досліджень; універсальній системі стипендій для докторантів; проміжній оцінці за участю зовнішніх рецензентів прогресу, досягнутого у виконанні докторської дисертації; її позитивний результат дасть кандидату право продовжувати навчання та буде умовою для отримання вищої стипендії; залученню третього рецензента з-поза меж установи, яка приймає докторанта; забезпеченні оцінювання докторських шкіл Радою з наукової досконалої; перевірці володіння кандидатами іноземною мовою на рівні C1 шляхом вимоги надати відповідний сертифікат⁴¹⁰.

Таким чином, у польській системі академічного просування фундаментальну роль відіграє основний закон «Про вищу освіту і науку» (2018) і подальше унормування цієї сфери внаслідок нещодавньої дерегуляції поль-

⁴⁰⁸ Kwiek, M. (2016). *Doctoral Education and the Doctoral Faculty Supervision in Poland* (pp. 1–10). URL: https://cpp.web.amu.edu.pl/wp-content/uploads/2016/08/Kwiek_Doctoral_Supervision_Routledge_2020.pdf

⁴⁰⁹ Szadkowski, K. (2014). The Long Shadow of Doctoral Candidate Status. Case Study – Poland. *Social Work & Society*, 12 (2), 1–17. URL: <https://d-nb.info/1060185229/34>

⁴¹⁰ The reform of science and higher education in Poland (Introduction). OECD: Education GPS. URL: https://gpseducation.oecd.org/Content/MapOfEducationSystem/POL/POL_Note.pdf

ської системи вищої освіти та науки, здійснюється за допомогою внутрішніх актів суб'єктів, уповноважених присуджувати наукові ступені і ступені у галузі мистецтва (тобто закладами вищої освіти та науковими установами)⁴¹¹. Визначаючи загальні принципи організації докторської освіти, закон надав університетам та іншим установам, уповноваженим готувати докторантів, значну гнучкість у формуванні структури докторських шкіл. У результаті існує значна різноманітність у структурних домовленостях та моделях управління, що зумовлена положеннями, прийнятими у внутрішніх актах установ, що керують докторськими школами, такими як статuti університетів та правила докторських шкіл. Різні групи університетів можуть мати різні підходи до докторської освіти, залежно від їхньої місії, ресурсів та очікувань щодо ринку праці. Тому, ймовірно, існуватимуть відмінності між політехнічними закладами та, наприклад, університетами з більш гуманістичною спрямованістю. Ці відмінності можуть впливати на тлумачення нових положень. Розбіжності в підході до докторської освіти можуть впливати на якість докторських програм. Університети, які застосовують більш сучасний підхід, можуть зосереджуватися на інтеграції міждисциплінарності, забезпеченні практичного дослідницького досвіду та підготовці докторантів до кар'єри як в академічних колах, так і за їх межами, що може підвищити їхню конкурентоспроможність на ринку праці⁴¹².

Водночас аналіз змісту Закону від 20 липня 2018 року – Закону про вищу освіту та науку, також відомого як Закон 2.0 або Конституція для науки та його імплементаційних нормативних актів, а також чинних документів, виданих Міністерством освіти і науки та під його егідою, уможливило формулювання загального висновку, що у вищій освіті в цілому та в педагогіці як академічній дисципліні й галузі дослідження домінуючою є орієнтація на конкуренцію та конкурентоспроможність, а не, попри законодавче закріплення, на кооперацію, тобто співпрацю, завдяки якій ресурси використовуються краще, а витрати на дослідження та освіту мінімізуються. Взаємна довіра та зменшення конкуренції є невід'ємними факторами зміцнення співпраці. Вища освіта, і перш за все академічна педагогіка, стоять перед вирішальним завданням: створити умови для формування «нової чутливості», здатності захоплювати увагу широких соціальних кіл⁴¹³.

⁴¹¹ Биковська, О., Енджеєвський, Т. (2022). Аналіз нормативних особливостей у системах вищої освіти і науки України та Польщі щодо траєкторії наукового розвитку та вимог у присудженні наукових ступенів і звань у контексті обміну науковими кадрами між закладами вищої освіти. Перекл. з польської мови. Звіт № 2. Варшава (с. 10)

⁴¹² Tuściał-Deliowska, A. (2025). Doctoral schools as learning organizations: A Polish perspective. *International Journal of Doctoral Studies*, 20, Article 7, 9

⁴¹³ Czerpaniak-Walczak, M. (2021). Uniwersytet i szkolnictwo wyższe jako zadanie i wyzwanie dla pedagogiki. Konteksty – koncepcje – praktyki (pp. 116–131). *Współczesne problemy pedagogiki w kierunku integracji teorii z praktyką* / Redakcja naukowa Stefan M. Kwiatkowski. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej I im. Marii Grzegorzewskiej. Str. 126. URL: https://www.aps.edu.pl/media/b3qkr2yh/współczesne_problemy_pedagogiki_e-book.pdf

Підсумовуючи, зазначимо, що ключовими організаційними аспектами підготовки докторів філософії, закріпленими у нормативно-правових актах на державному (Закон 2.0 – «Конституція для науки») та інституційному (положення докторських шкіл) рівнях у Республіці Польща є:

1. *Тривалість та структура*: навчання триває 4 роки, упродовж яких докторант підпорядковується індивідуальному плану досліджень, готує дисертацію, публікує наукові статті та викладає.
2. *Набір та вимоги*: навчання в докторських школах регулюється Законом про вищу освіту та науку, вимоги до вступу та плани навчання встановлюються окремими університетами чи інститутами.
3. *Фінансування (стипендії)*: докторанти отримують гарантовану стипендію, яка збільшується після проходження середини навчання (проміжне оцінювання).
4. *Керівництво докторантами (супервізія)*: кожен докторант працює під керівництвом наукового керівника (промотора).
5. *Оцінювання*: процес оцінювання відбувається за типовою схемою акредитації.
6. *Забезпечення якості підготовки PhD*: відбувається завдяки міждисциплінарності досліджень; універсальній системі стипендій для докторантів; проміжній оцінці за участю зовнішніх рецензентів прогресу, досягнутого у виконанні докторської дисертації тощо.

Загальні висновки. Щодо ФРН, то ступінь PhD є другим за значимістю академічним ступенем після габілітації. Вимоги до вступу, порядок проходження, форми іспитів та оцінювання регулюються формальними нормами, які встановлюються федеральними землями, закладами вищої освіти або факультетами і можуть відрізнятися залежно від наукової галузі. Окрім цього, склалася низка неформальних практик, що відхиляються від цих норм. Докторський ступінь також відрізняється тим, що в ФРН, з історичних причин, він сьогодні має одразу кілька значень. По-перше, він служить насамперед підтвердженням здатності до самостійних досліджень. Відповідно, дисертаційний проєкт має бути справжньою науковою роботою, що приносить нові наукові знання, якій зазвичай передує багаторічна фаза досліджень. У цьому сенсі докторський ступінь як освітній сертифікат має не тільки індивідуальне значення, але й відіграє важливу роль для суспільства в цілому. Проте здобуття наукового ступеня доктора не обмежується лише академічною кар'єрою. У багатьох дисциплінах це не лише необхідною умовою для наукової кар'єри, а й має значення для роботи поза науковою сферою. Отже, по-друге, здобуття наукового ступеня доктора філософії також має значення як кваліфікаційний диплом. Особливо це помітно в природничих науках – фізиці, хімії та біології, де після закінчення навчання так багато випускників здобувають ступінь доктора наук, що докторський ступінь там є майже стандартним. Ще частіше ступінь доктора наук зустрічається лише в медицині. Там, по-третє, докторський ступінь особливо часто служить для підвищення статусу.

З цього можна зробити висновок, що система підготовки докторів філософії у ФРН загалом є дуже багатогранною. Хоча в цьому дослідженні неможливо врахувати всі особливості підготовки PhD у ФРН, при розгляді питань доступу до навчання, умов навчального середовища та професійного становлення майбутніх докторів філософії, не слід випускати з поля зору специфіку дисциплін та різноманітні норми й практики, що пов'язані з їх підготовкою.

Водночас організаційно-педагогічні засади підготовки докторів філософії у галузі освіти у Республіці Польща на базі докторських шкіл (*szkoły doktorskie*) зазнали суттєвих еволюційних змін з 2019 року (що виникли в результаті досвіду шкіл та аналізу рішень, прийнятих іншими установами, про що свідчить постійно змінюваний зміст внутрішніх правових актів цих шкіл), перейшовши від моделі традиційної аспірантури (яка була частиною післядипломної освіти) до нової системи (структуровані докторські школи – (3-й рівень вищої освіти – PhD), орієнтованої на високу якість наукових досліджень, задоволення потреб як національного, так і європейського дослідницького простору, міждисциплінарність та міжнародну співпрацю. Метою цієї реформи, зніційованої Законом про вищу освіту і науку (2018 р.), було перетворення докторантури на елітарний етап підготовки фахівців. Закон цілісно урегулював організаційні, правові, змістові та процедурні аспекти докторської освіти у Республіці Польща.

З'ясовано, що докторські школи в Польщі (уведені реформою 2018 року) – це основна організаційна форма підготовки наукових кадрів, що замінила аспірантуру. Вони функціонують як 4-річні програми, що поєднують інтенсивну наукову роботу (PhD) з обов'язковими навчальними модулями, стипендіальним забезпеченням та індивідуальним наставництвом. Однак відмінним є те, що у ФРН ступінь доктора наук (Doctor, Ph.D) присуджують після успішного захисту дисертації в університетах та ЗВО, що мають рівнозначний статус (музичні, художні та спеціалізовані ЗВО), в окремих докторських колегіумах та Вищих школах прикладних наук (HAW). За результатами підготовки габілітації видається державний диплом доктора наук (Doctor-Habilitation). Натомість у Республіці Польща наукові ступені (доктор, PhD, доктор габілітований – з певної галузі та з мистецтва) присуджуються в «інституціях», які отримують на те дозвіл Центральної Комісії відповідно до кадрового наукового забезпечення. Спільним є те, що як ФРН, так і Республіка Польща, як держави-члени ЄС з динамічною освітньою та дослідницькою політикою, демонструють прогрес у розвитку власної системи підготовки докторів філософії (PhD), адаптованої до вимог Європейського простору вищої освіти та досліджень.

Водночас PhD програми у цих країнах мають чітко структурований та формалізований характер завдяки відповідності організаційним вимогам щодо третього циклу Болонської системи (після бакалаврату та магістратури). Вони поєднують інтенсивну наукову роботу (PhD) з обов'язковими навчальними модулями, стипендіальним забезпеченням та індивідуальним наставництвом. З'ясовано, що німецька та польська модель підготовки докторів філософії органічно поєднують класичні академічні традиції із су-

часними тенденціями у вищій освіті, забезпечуючи багаторівневу систему вступу, навчання, оцінювання та захисту дисертації.

З огляду на підсумоване вище, конструктивний досвід організаційно-правових засад підготовки докторів філософії у ФРН та Республіці Польща слугуватиме цінним орієнтиром для модернізації системи підготовки докторів філософії в Україні задля унормування її законодавчо-нормативної бази згідно європейських стандартів та вимог й прискорення інтеграції в Європейський простір вищої освіти та науки.

DOI: <https://doi.org/10.35387/edu-mono.0309.2026>

2.2. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ В ІННОВАЦІЙНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Оксана ТОВКАНЕЦЬ, <https://orcid.org/0000-0003-4438-0167>

Олександр ЧУЧКО, <https://orcid.org/0009-0003-9986-3139>

PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF THE HEAD OF AN EDUCATIONAL INSTITUTION IN AN INNOVATIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Oksana TOVKANETS, <https://orcid.org/0000-0003-4438-0167>

Oleksandr CHUCHKO, <https://orcid.org/0009-0003-9986-3139>

Анотація. В монографічному розділі розглянуто питання професійного розвитку керівника закладу освіти в інноваційному освітньому середовищі. Проаналізовано підходи до професійного розвитку керівника закладу освіти в США, Канаді, Великій Британії, Чеській Республіці. Підкреслено, що керівник сучасного закладу освіти повинен мати не лише досвід управління персоналом, педагогічними знаннями, розумінням державної політики у сфері освіти, певними особистісними якостями, а й знаннями в галузі економіки, ювенальної та освітньої юриспруденції, менеджменту. Визначено структуру діяльності керівника закладу освіти та складові управлінської діяльності: управлінська діяльність, що спрямовується стратегічними цілями та мотивами; керована взаємодія, що спрямовується тактичними цілями; способи реалізації управлінського взаємодії та оцінка його результативності у конкретних умовах здійснення діяльності. Виявлено психолого-педагогічні умови, які забезпечують процес професійного саморозвитку керівника школи: готовність до самозміни, професійного самовдосконалення та саморозвитку; оцінка керівником своїх досягнень у інноваційній діяльності; вирішення складних ситуацій у професійній діяльності; вибір способів зняття внутрішньої конфлік-